

И.Е. Федосеев

Амырыны ыалдыбыт

Хойостоон обонньор сиэттэригэр былтыргыны кэпсиирин сүрдээбин сөбүлүүр.

Обонньор иллэнэ да бэрт. Пенсионер киңи быннытынан талбытынан сылдъар: күнүн, саас балыктыыр, кыңын хабдыыга тунахтыыр. Дьиэ көрүүтэ диэн туюх кэлий? Аны барыта электричество, бэлэм ититии.

Сиэттэрэ эмдэй-сэмдэй улаатан эрэр уолаттар: Валерий сэттискэ, Олег алтыска үөрэнэллэр. Кинилэр, иллэн эрэ буоллаллар, эңэлэрин үүйэ-хаайа тутан, хайаан да тугу эмэ кэпсэттэрэн тэйэллэр.

- Эңээ, эн бултаатын ини, бултаабатын ини. Ол гынан баран саамай умнубат түбэлтэн туюх баарай? – диэн Валерий эңэтиттэн ыйыппыта.
- Түбэлтэ кэмнээх буолуу дуо? Туундара киңитин быннылаана элбэх.
- Чэ онтон туюхта эмэ кэпсээ эрэ.
- Эңээ, чэ, көрдөнөбүт, - диэн Олег эмиэ көх-нэм буолбута.

Обонньор хамсатыгар табаах ууруммута. Атабын оллооннуу уурунан, быар куустан хоноллон олорон, ингэлээхтик эбийийэ-эбийийэ, табаахтаабыта. Тугу эрэ саныыра. Уолаттар өр күүпүттэрэ. Олег тулуйбатаа-тэнийбэтэбэ.

- Эңээ, эн тобо Хойостоон диэн ааттаммыккыны? – диэн таах олоруухтаабар ыйыппыта.
- Аралдытыма! – диэн Валерий буойсубута.

Эңэлэрэ обонньор сүр улаханнык күлбүтэ итиэннэ кэпсээн барбыта:

- Ити дуо? Ити киңи киэн туттар аата. Сэбиэскэй былаас буолуон абай иннинэ балык ааннья тахсымына, таңбас тиэйиллиминэ, Усуйяана, Аллайыаха олохтоохторо сутаабыттара үнү. Ол сафана хоргуйан эрэр дьону өрүүйээри, биир саха үөрэхтээбэ кэлбит. Кини хоно сыйтабына мин төрөөбүппүн. Дьонум ытык-мааны ыалдытытарыттан: “Бу обону ким диэн сүрэхтиибит?” – диэн ыйыппыттар. Онуоха кини: “Хойостоон буоллун, Хойостоон!” – диэбит. Дьэ онон мин Хойостоон диэн буолан хаалбыппын. Ол, аны санаатахха, ити эңиги билигин үөрэтийн суруйааччыгыт Өксөкулээх Өлөксөй эбит. Кэлин истибитим, кини Уот Хойостоон диэн эмиэ ырыаңыт тастын бурааттааба үнү. Ону ахтаахтаатаа буолуу дойдутуттан-сириттэн тэлэнийэ сылдъар киңи... Ити былтыргын өлбүт Антипин Санников обонньору билэббит дии. Антипин диэн кини аата. Кини да күлэр, араспааннья курдук. Төрөпүттэрэ эрэйдээхтэр бу дойдууну буулаан сылдьыбыт бөдөн эргиэмсик Антипин араспаанньятынан уолларын ааттаабыттар. Эмиэ кини

курдук баай-тот киңи буоллун дии санаатахтара. Онон обустахха, мин аатым аат аххан буоллаба. Хата Хойостооммун туюнна да биэриэ сухопун.

- Кырдышык үчүгэй аат! – Валерий тэптэрэн биэрбитэ. – Дъэ ол Хойостоон туюнна биылаангна түбэспитэй? Аатын курдук, кини да куңабана сух киңи эбитэ буолуу ээ...

Валерий ити тыллара оонньюулаах, тэбэнэттээх кэпсэтиигэ төрүкүттэн үөнэ тэстэр Хойостоон обонньору сүрэбин ортолунан киирбиттэрэ.

- Оболорбор биир амырыны ыалдыкка түбэспиппин кэпсиим, - обонньор умуллан хаалбыт хамсатын сототугар “топ-топ” охсубута.

- Ээ, бандышыкка түбэстэбинг, - Олег хап-сабар таайбыта.

- Киңини быңа түнүмэ, добор. Бандышыт эрэ, атын эрэ. Түөрт уонтан тахса сыллаабыта этэ. Оччолорго мин уон түөрт саастаахпын. Оскулаба үөрэнэр кэлиэ дуо? Бу Ханааччыйаттан сүүрбэччэ көстөөх Добума тааңыгар кыстаан олоробут. Уйбара диэн эмээхсиннээх эрэ, обото-уруута сух обонньору кытта дъукаахтыбыт.

“Күүнгү киңи күлбүтүнэн” диэбит курдук, идэңэ табаларбытын өлөрөммүт күннээн сылдьабыт. Аны хаңан да аччыктыа сух курдук сананабыт. Сэтинни орто то этэ. Хаар батыччы түспүтэ.

Биир сарсыарда туруорбах балабаммыйт дуомугар чэй иңэ олордубут. Ол саңана үүтээн курдук дьиэбитин ураңа диэн ааттырыбыт. Эмискэ ыт үрдэ. Уйбара эмээхсинэ Өксүү: “Нябыңа сыйыйаннар, киңини да сүгүн чэйдэппэттэр. Туюн кэлбит үңүө?” - дии-дии таңырдья харбыаласта. “Ыттаахтар кэлбиттэрэ буолуу, сэрэнээр”, - диэн Уйбара хаңыытаан хаалла. Эмээхсин, ааны аңан иңэн, төттерү ойдо. Таңырдья ыт өлөр саната инилиинэ. Өксүү харабын мунунан көрбүт. “Үрүн баар! Үрүн!” – диэтэ. Обонньор биңикки ойон турдубут. Үңүөйэхпит. Мин ийэлээх ажам икки кыраларын илдээ хоно-сүтэ бултана барбыттара, онон сухтара этэ.

Аны мин ааны сэгэттим. Сүүнэ улахан кыыл ньохчолдьуйар. Көрдөххө, мөдөөт курдугун иңин, ылыннабына, сүр сылбырба кыыл быңылааба. Кини аан аппайбытын көрө түстэ. Ыстанан кэлэн, аан сабыллыар бокуой биэрбэkkэ муннун батары биэрдэ. Мин, хаңытыы түңэн баран, туора ойдум. Ол кэмнэ Уйбара кыылын сүгэнэн хонорууга сырбатта. Улаханнык хотуппата, ол эрээри хаана аан модьо буотугар бирданалаата. Үрүн кыылбыт, часкыя түңээт, төттерү ыстанна. Онтон өрө тыыллан икки кэлин атабар турда да, үнкүрүс-куөлэңис гынаат, дьиэбит үрдүгэр биирдэ баар буолла. Үөлэңинэн улахан күтүр өнөйбөт дуо?! Хата үөлэспитин үлтү кумалаабата.

Уйбара үрүн кылбыт үөт тирэбинэн муннууга кэйиэллээтэ. Мин ааны тардан турарым. Эхсүүбүт, сарылты-сарылты, холумтаны таңыйа олорор. Тохтоло сух ол быныңыгар: “Атын күтүр кэллэ! Атын күтүр адабыйда!”- дии-дии, бабыгырыыр. Үрүн кылбыт ааны тардыалаата. Уйбара миэхэ көмөлөстө. Сүгэтин бырафан, анаар илиитигэр биир харыстаах бынаңын туппут. Хайдах эрэ миигин кытта тобо сиэлийиэх курдук дъулаан. Иэним кэдэлдьийэр. Үрүн кыл тулууппата, быабытын мүччү ыңыгынныбыт. Аан тэлэллэ түстэ, дьиэбэ устуок тыала сирилэччи кутулунна. Үрүн кылбыт халбаны хайа тардан ылан мас кыска илдьэн тобута-хайыта тыытта. Мунгар соботох саалаахпыт наартаа анныллан турара. Ону ылар кылах кэлиэ дуо? Аан дъабадьытыгар биирдэспит сүгэлээх, биирдэспит бынахтаах туробыт, сүрэхпит айахпытынан тахсыах курдук, сүнүөхпүт титирэстэс. Үллэйэ сыйыйбыт үрүн кылбыт арбаын түүтүн адьырыппыт, бэрт суюстаахтык хаамыталыыр, сотору-сотору хаанын ньэлбэнэр. Онтон лаабыска баар эттэри тардыалаан көрдө да, кыайбата, биир тириини субуйан ылан, илгиэлий-илгиэлий, ытыра сырыйтта. Үрүн кылтан уолуңуйбут улахан ыппыт табаларбытыгар сөрүөстүбүт бынашылаах. Арай табалар төттөрү-таары сүүрэн дүүдэнэлэстилэр. Үрүн кылбыт ону көрдөбө буолуо, кэннин хайына-хайына, табалар диэки хаамта. Мин, харахпын бына симээт, наарта диэки ыстанным. Саабын харбаат, субуя тардан ыллым. “Уйбара, буулдьабын ажал, кытаат!” – диэн хаңыытыбын. Олоннорум көхөбө ыйианан турар батарантааы энэ охсон ылабын диэн мүччү туппуга, эңиллэн тиийэн, күөскэ түстэ. Дьэ молуон! Ону хостуу охсон саабар батары биэрэбин. Табалар үргэн мас сафатын диэки сырсан хоноруңан эрэллэр, били кыл табалары эккирэтэн ойо боюнан буоларын кытта ытан сайдым. Кылым бэйэм диэки төттөрү ыстанна. Эмиэ ытабын. Дьиэни ааңа түнэн истэбүнэ, үнүстээн ытан куунуннардым. Кылым, үрүн хаанаңы ыла-ыла өрүтэ бырабаттаабыт курдук, ойуолаан иңэн, хаары бурбас гыннаран күдээриттэ, сирэйинэн умса хорууда. Суон, баңана курдук модьу-таа эрчимнээх атахтарынан титир-татыр тэбиммэхтээтэ уонна тыылыы тэбинэн кэбистэ. Балачча тугу гыныахпытын булбакка, кэтэнэн олордубут. Онтон ураас ылан, саабытын бэлэм туттан, аргый кылбыт диэки үөмтүбүт. Оо дьэ, онно арай кылбыт ойон турбут буоллун? Оччоо хайдах буолуохпутун ким да билбэт. Сэрэнэн урабаынан анныалаан көрдүбүт, лис курдук, кынаммат. Өлбүт диэн бынаардыбыт. Кылбыт өлөрүгэр тылын былас таңаарбыт, тиистэрин ардьаппыт. Синнигэс, уңун моойдоох. Кэлин өттө, ордук самыы диэкитэ, кэтит, ласпаңар.

Баппабайдарыгар бабырыдаах модуу-таңа тынтырахтардаах, онтуктарын кумуччү туттубут. Хараңа хара кылдырылаах, мунна хара саппыйаан курдук сыгынњаах. Саңарымтыйан көстөр кылааннаах көп түүлээх. Улуу дъаалы чиккэччи тэбинэн сыйтарын көрдөххө, дъэ туоллан түңэн кыыл да кыыл! Икки аңгаар миэтэрэттэн ордук усталалаах бынырылаа.

Уйбарам куттала тахсыыта аны, титирэстии-титирэстии, ытаан барда.

- Обом Хойостоон, эн баар буолангын. Обом Хойостоон, эн эр сүрэхтээх буолангын! – дии-дии, ытыыр, илиибин мускуйар.
- Уйбара, чэ, туруохпут дуо? Били бынаахын абал, сүлүөххэ.
- Киэр гын, байдал улуу күтүрүн. Миэхэ эрэ чугаңатыма.
- Үрүн эңэлэрэ буоллаа. Киңи сиир диииллэр ээ.
- Сиэтин-сиэбэтийн. Кәбийс-кәбис!

Дыиэбит аанын онон-манан барымчылаатыбыт. Тиэргэни тахсан көрбүппүт, хайыы-үйэ икки ыппытын хайыта тыытан кэбиспит эбит. Аныйбыппыт иңин хайыахпытый? Бэйэбит тыыннаах ордууппугар үөрүү.

Уот оттон, күес өрүнэн аңаан көрдүбүт да, айахпытыгар ас барбат, хайдах эрэ сүрэхпит өлөхсүйэргэ дылы. Өксүү эмээхсин адьас суорбан-тэллэх киңитэ буолла. Уйбара биңкки били күтүр бу кэлиэ, ити кэлиэ диэх курдук адьас ходьонолою олоробут. Өлүү түбэлтэлээх диэбиккэ дылы, ордубут соботох ыппыт үрэн няаңыйда. Уйбара биңкки саа-сэп үрдүгэр түстүбүт. Өксүүбүт эмиэ сарылаан өй мэйдээби тулуппата.

Болбайон көрбүппүт, табалаах, саалаах дьоннор кэлбиттэр. Уолуйаммыт дьоммутун дэннини сыспыппыт. Эр бэртэрэ Хабырыыс, Мэхээс, Нотой Ньюкулай, Өлөксөөс ити амырыын кыыллы ир суолун ирдээн, тор суолун тордоон иңэллэр эбит. Көрөн баран салыннылар. Ол кэннэ биңиги хайдах ити айылаах кыыллы кытта киирсибиппитин бэркинээтилэр.

Кинилэр төрдүөн эдэр дьоннор этилэр, көрүөх бэтэрээ өттүнэ сүлэн, астаан-үөллээн тэлэкэлээтилэр.

- Сүнгэннээх булчут буол, арчылышыбыт, - дии-дии, миэхэ үрүн кыыл көхсүн хаанын иңэттилэр. Аал уоттарын эңэ сыйатынан аяах туттулар.
- Хойостоон, бааттаах уол обо эбиккин. Байдал саамай адьырбатын, үрүн эңэни, бултаабыккын! – дии-дии, дьонум миигин хайгыллар.
- Кини туюхтан уйуңуран, туюх кыңалбатыгар ылларан, бачча ыраахха, биэс уон көс сиргэ, кэлбитэ буолуой? – диэн дьоннорум ол бынышгар муодаргыллар.
- киңи истибэтэх, үөйбэтэх-ахтыбатах баңайыта.

Дъоннорбор үрүн энэм биирдии миэстэтин өлүүлээтим. Бэйэм тириитин ыллым. Бэрт өргө диэри тэллэх гынан абыраммытым. Сылаања сүр этэ. Уйбара тугуттан да ылбатаба, кыккыраачы аккаастаммыта. Этэ да диэн бүттэтэ suoх анаардас сяа этэ.

Дъэ ити курдук биирдэ амырыын ыалдыттанан турабын. Истэр былаын тухары үрүн энэ туундарага тахсыбыта suoба. Арай абыйах сыллаабыта икки үрүн энэ Орто Халыма ба мэнээктээннэр айдаан бөбөнү тардыбыттара, хаңыат сирэйин бараабыттара. Энэ итинник мэнээктээниин үөрэхтээхтэр тухо диэн бынааран эрэллэрэ буолла?

- Дъэ suoяар suoл эбит! – диэбитэ Валерий, кэпсээни түмүктүүрдүү.
- Арай хоргус киңи буол? Бүттэбинг ол! – диэн Олег энэтин хорсун быныытынан чахчы киэн туттубута.
- Бүтүмнэ! – диэбитэ Хойостоон хап-сабар уонна, дъонноро үлэйтэн кэлэллэрин көрсө, киэнээнги күөстэрин өрөөрү букунайбытынан барбыта.
- Сиэннэрэ киниэхэ көмө, илии-атах буолбуттара. Туюхха барытыгар, кыра да, улахан да suoлга, биир сүбэнэн-аманан, көмөлөсүнээн сылдьар үчүгэй!